

از دکتر جلال عبده

بزرگترین خطری که صلح جهانی را تهدید میکند

مشکلاتی که در راه اجرای پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای بوجود آمده و در يك کنفرانس مهم بین‌المللی تحت بررسی است

طی ربع قرن اخیر که انحصار سلاحهای هسته‌ای از دست امریکا خارج گردید کوششهای دامنه‌داری با توجه به ویرانی‌هایی که يك جنگ هسته‌ای برای بشریت بار خواهد آورد بمنظور جلوگیری از آن صورت گرفته است (۱) که به امضاء و تصویب پیمان‌ها و موافقتنامه‌هایی منجر گردید که از مهمترین آنها «پیمان منع محدود آزمایش سلاحهای هسته‌ای» (در جو، قضا، ماورا جو و زیر آب) منعقد در سال ۱۹۶۳ و همچنین معاهده «منع گسترش سلاحهای هسته‌ای» را میتوان بشمار آورد.

پیمان اخیر که اول ماه ژوئیه ۱۹۶۸ به امضاء رسیده بود متعاقب تسلیم اسناد مربوط به تصویب ۴۳ دولت (طبق ماده ۹) به مرحله اجراء درآمد. بموجب این پیمان هر يك از دول مجهز به سلاحهای هسته‌ای متعهد میشود که از واگذاری مستقیم و یا غیر مستقیم سلاحهای هسته‌ای یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای یا کنترل این سلاح خودداری کند، و هیچ يك از دول فاقد سلاحهای هسته‌ای را به هیچ نحوی از انحاء در ساختن سلاحهای هسته‌ای یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای یا در تحصیل این قبیل سلاحها یا ادوات انفجاری و یا در کنترل بر آن‌ها کمک یا تشویق و ترغیب ننماید.

بموجب ماده ۲ تعهدات متقابلی نیز برای دولتهای غیر اتمی پیش‌بینی شد، که به هیچ نحو در صدد بدست آوردن سلاحهای اتمی بر نیایند. بر اساس بند ۳ ماده ۸ آن ۵ سال پس از لازم الاجرا شدن این پیمان کنفرانسی از طرفهای پیمان در ژنو (سوئیس) تشکیل خواهد گردید تا نحوه اجرای آنرا بمنظور حصول اطمینان از تحقق اهداف مذکور در دیپاچه و مفاد پیمان بررسی نماید.

این کنفرانس در تاریخ پنجم ماه مه سال جاری (۱۵ اردیبهشت سال ۱۳۴۷) با حضور آقای کورت والدهایم دبیر کل سازمان ملل متحد در ژنو تشکیل شده و آغاز به کار کرده است

و پیش‌بینی می‌شود که بمدت ۴ هفته بطول انجامد و ضمناً خانم انیگاتورسن معاون وزیر مشاور در کشور سوئد که امور مربوط به خلع سلاح را تصدی می‌کند به اتفاق آراء به ریاست کنفرانس انتخاب شده است.

آقای والدهایم ضمن نطق افتتاحیه خود در کنفرانس چنین گفته است: «کمال قوریت و اهمیت را دارد که از گسترش سلاح‌های هسته‌ای جلوگیری شود و همکاری بین‌المللی پیرامون استفاده صلحجویانه از نیروی هسته‌ای بیش از پیش تقویت گردد. بعلاوه موجباتی فراهم شود تا دولت‌هایی که تاکنون به این پیمان ملحق نشده‌اند برای الحاق هر چه زودتر خود اقدام نمایند.»

دبیر کل ملل متحد در مقدمه گزارش سالیانه خود به بیست و نهمین دوره اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۷۴ قبل‌انیز متذکر شده بود (۱) که پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۹۸۰ به حد کافی ماده پلوتونیم در دسترس خواهد بود که بتوان با آن هر ساله هزاران بمب هسته‌ای ساخت و اضافه نمود تعداد بسیاری از کشورهای هستند که هنوز از جمله امضاءکنندگان پیمان «منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای» محسوب نمی‌شوند و می‌توانند بزودی دارای نیروی هسته‌ای گردند. پیشرفت دانش هسته‌ای از طرفی و افزایش ذخائر ماده پلوتونیم از سوی دیگر و توسعه ادوات انفجاری هسته‌ای مخاطرات غیر قابل‌تصور را برای بقای تمدن نسل انسانی بوجود می‌آورد. گذشته از امکان جنگ هسته‌ای عمدی، خطر بروز جنگ هسته‌ای تصادفی بر اساس حساب غلط یا سوء تفسیر مارا تهدید می‌کند، بعلاوه ممکن است در شرایط کنونی عوامل جنایکاری دسترسی به این قبیل ادوات پیدا کنند.»

این نکته را باید توجه داشت که با نهایت تأسف نه تنها هیچ گونه اقدام جدی در سنوات اخیر توسط کشورهای مجهز به سلاح هسته‌ای در جهت تقلیل کمی و کیفی آن بعمل نیامده بلکه بر میزان ذخایر موجود بیش از پیش افزوده شده است. پیشرفت‌های فنی دیگری انحصار «غنی کردن» اورانیوم را از بین برده و اختراعات تازه باعث بدست آوردن محصولات شکافتنی بیشتری شده است. (۲)

(۱) مقدمه گزارش دبیر کل ملل متحد - ماه اوت ۱۹۷۴ صفحات ۷ تا ۸

(۲) آقای جیمزستون ضمن مقاله‌ای تحت عنوان *The Second Nuclear Age* در هالک تریبون ۱۲ ماه مه ۱۹۷۵ می‌گوید:

این کنفرانس مسائل مربوط به دومین عصر هسته‌ای را مورد بررسی قرار می‌دهد اولین عصر هسته‌ای دورانی است که تنها ایالات متحده امریکای شمالی و دولت شوروی انحصار سلاح‌های اتمی را داشته‌اند و دومین عصر هسته‌ای که آغاز شده است دورانی است که مواد شکافتنی که برای ساختن سلاح‌های هسته‌ای بکار می‌رود در دسترس تعداد بیشتری از کشورها قرار گرفته است. نویسنده اضافه می‌کند که در نخستین عصر اتمی همین قدر، که دو ابر قدرت درباره مقرراتی ناظر به تضمین دوجانبه به توافق می‌رسیدند. از دست زدن به یک جنگ اتمی که در حکم خودکشی طرفین بود جلوگیری میشد و لی با گسترش مراکز راکتورهای اتمی کنترل و نظارت بر نیروی اتم و مواد شکافتنی هسته‌ای بسی دشوار و پیچیده می‌باشد.

جیمزستون اضافه می‌کند به عقیده *Dr. Fred C. Ikle* رئیس آژانس کنترل تسلیحات و خلع سلاح که نماینده ایالات متحده امریکارا در این کنفرانس بعهدہ دارد باید سازمان‌های نوینی ایجاد شود که نه تنها جریان مواد خام و مواد شکافتنی را مورد نظارت و مراقبت قرار دهد بلکه پیش‌بینی‌هایی نماید تا چنانچه کاران نتوانند به این قبیل مواد دست یابند. وی نتیجه می‌گیرد در شرایط کنونی مردم امریکا در مقابل خطر تعرض هسته‌ای مصونیت ندارند.

گذشته از اینها دشواریهای ناشی از مراقبت و تضمین موثر محصولات شگفتنی بطوریکه فقط در جهت مقاصد صلحجویانه بکار رود این مشکل را دو چندان کرده است. از طرف دیگر در عین حال که باید از نیروی هسته‌ای برای ساختن سلاح استفاده نشود، کمال اهمیت در دردموجباتی فراهم شود که فواید موارد استفاده از تکنولوژی هسته‌ای برای مقاصد صلحجویانه در دسترس کلیه کشورهای شیفته صلح گذاشته شود. اینها شمه‌ای از مسائلی است که بدون تردید مورد توجه کنفرانس کنونی قرار خواهد گرفت.

بطوریکه اطلاع رسیده از بین ۹۱ کشور (از جمله کشور ژاپن که اخیراً اسناد الحاق خود را تسلیم نموده و با اعزام هیئت نمایندگی مهمی انتظار میرود که نقش موثری را ایفا نماید) که اسناد تصویب خود را نزد سه کشور بانی پیمان (ایالات متحده آمریکا - دولت جماهیر شوروی انگلستان) تسلیم نموده‌اند ۴۴ کشور در این کنفرانس شرکت دارند. عدم شرکت تعدادی از کشورهای در حال رشد ناشی از این است که چون در شرایط کنونی فاقد هرگونه برنامه اتمی و احیاناً فاقد کارشناسان صلاحیتدار میباشند علاقه‌ای برای شرکت در کنفرانس نامبرده نداشتند. اگرچه اصولاً از هدفهای اساسی پیمان پشتیبانی مینمایند.

از آنجاییکه دولتین فرانسه و چین که از جمله کشورهای اتمی میباشند به امضای پیمان نامبرده مبادرت ننموده‌اند در این کنفرانس شرکت نخواهند کرد، اما تعدادی از کشورهایی که تاکنون به تصویب پیمان مبادرت ننموده‌اند از جمله: کشورهای افریقای جنوبی - الجزایر - برزیل - کوبا و اسرائیل با اعزام نماینده ناظر در کارهای کنفرانس مشارکت نموده‌اند (۱) پاره‌ای از کشورهایی که از تکنولوژی پیشرفته هسته‌ای بهره‌مند هستند مانند کانادا و سوئد با وجود اینکه از کلیه مقررات آن راضی بنظر نمیرسند به تصویب این پیمان مبادرت کرده‌اند و در این کنفرانس شرکت خواهند داشت و نقش این دو کشور را نیز نمیتوان نادیده شمرد. زیرا آنها صریحاً اعلام داشته‌اند که از هرگونه اقدام بمنظور مجهز کردن خود به سلاح هسته‌ای قبری میجویند.

نقش دولت شاهنشاهی ایران (دولت ایران در تاریخ ۱۷/۱/۶۸ به امضای این پیمان مبادرت نموده و اسناد تصویب آن را در تاریخ ۲۰/۲/۷۰ به کشورهای سه‌گانه دایالات متحده آمریکا - شوروی - انگلستان، که طبق پیمان نگاهدارنده اسناد میباشند تسلیم نموده‌است) که خود مبتکر قطعنامه ناظر به غیر اتمی کردن منطقه خاورمیانه در اجلاس اخیر مجمع عمومی سازمان ملل متحد بوده است با توجه به بیانات شاهنشاه آریامهر که صریحاً استفاده از نیروی اتم برای مقاصد نظامی را جایز نموده‌اند در این کنفرانس قابل توجه است. (۲)

۱- روزنامه لوموند مورخ ۷ ماه مه ۱۹۷۵ (۱۷ اردیبهشت ۱۳۵۴) صفحات ۱۶ و ۷

۲- شاهنشاه آریامهر روزشنبه ۴۷ اردیبهشت در یک مصاحبه مطبوعاتی درواشنگتن در پاسخ سئوالی درباره همکاری ایران و آمریکا در زمینه انرژی هسته‌ای فرمودند: «میدانید که ما قرارداد عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای را امضاء کرده‌ایم. ما از او لاین کشورهایی بودیم که این معاهده را امضاء کردیم. ما بسود کلیه اقداماتی که در جهت منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای بوده رای داده‌ایم، ماحی پیشنهاد کرده‌ایم که منطقه ما یک منطقه غیر اتمی اعلام شود و این سیاست را در آینده نیز دنبال خواهیم کرد.»
این خبر نکات بعرض رساند: «منظور من این بود که ایران از آمریکا کارخانه‌های اتمی خواهد خرید ولی ابتدا باید موافقتنامه‌هایی میان دو کشور امضاء شود ما بایم از چگونگی این موافقتنامه آگاه شویم بدانیم»

حال این سؤال پیش میآید که موفقیت این کنفرانس در چه حدود امکان پذیر است ؟
 باید اذعان کرد که مشکلات و تنگناهای بسیاری در راه توفیق این کنفرانس وجود دارد
 از جمله :

الف) اقدام جدی از طرف قدرت‌های بزرگ هسته‌ای برای تحکیم مبانی اجرای این
 پیمان و همچنین پیمان «منع محدود آزمایش هسته‌ای» طی سالهای اخیر نشده است. این نکته
 را نماینده مکزیک در جلسه ۷ ماه مه سال جاری (۱۷ اردیبهشت ۵۴) کنفرانس صریحاً
 عنوان نمود و ایالات متحده آمریکا و دولت شوروی و همچنین دولت انگلستان را مورد انتقاد
 شدید قرار داد و یاد آوری کرد که درست نیست که این سه کشور تعهداتی را که رسماً بعهده
 گرفته‌اند زیر پایگذارند (۲)

ب) ندادی از کشورهای که هنگام امضای پیمان «منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای» از
 ذمه کشورهای مجهز به سلاح‌های هسته‌ای نبوده‌اند هم اکنون دارای این قبیل سلاح‌ها می‌باشند
 و بیم آن می‌رود که تعداد این قبیل کشورهای روبه افزایش گذارد. چنانکه سال گذشته کشورهای
 که از تعداد قابل توجهی دانشمندان و متخصصین درجه اول بهره‌مند است به انفجار اتمی
 هبادرت نمود و طبق آخرین خبری که رسیده (۱۲ ماه مه ۱۹۷۵ - ۲۳/۵۴۲) در نظر دارد
 که به زودی به آزمایش هسته‌ای دیگری دست بزند (۴)

موفقیت دولت هند در این باره مبین این امر است که کشورهای که هم اکنون از نیروی
 هسته‌ای به منظور صلح جویانه استفاده میکنند قادر خواهند بود احياناً از مواد خام یا محصولات
 شکافتنی برای ساختن سلاح‌های هسته‌ای استفاده کنند.

ج) استفاده از راکتورهای اتمی برای جایگزینی منابع دیگر انرژی که از تاریخ
 افزایش قیمت نفت باینطرف توسعه یافته موجب میشود که محصولات شکافتنی بیشتر در اختیار
 پاره‌ای از دول قرار گیرد و با توجه به اینکه پیش‌بینی میشود تا سال ۱۹۸۰ لاقلاً سی کشور
 دارای راکتورهای اتمی شوند امکان سوءاستفاده از محصولات شکافتنی برای ساختن سلاح‌های
 اتمی بیش از پیش به چشم می‌خورد.

پیش‌بینی میشود که ذخایر ماده پلوتونیم موجود در جهان تا پایان قرن به صدها تن برسد

چرا هنوز امضاء نشده است .

شاهنشاه فرمودند این موضوع نیز مانند سایر موضوعات می‌رود راطی میکند . اگر هنوز مسائل
 کوچکی باقیمانده این مسائل نیز حل خواهد شد . من مشکل واقعی در این زمینه مشاهده نمیکنم ، اگر
 منظور شما این است که ممکن است سرانجام از اورانیوم برای ساختن بمب اتمی استفاده شود باید بگویم
 که سیاست ما بر این پایه قرار نگرفته است -
 اطلاعات یکشنبه ۲۸ اردیبهشت ۱۳۵۴
 همچنین مراجعه شود به مقاله نگارنده در مجله مسائل جهان شماره ۳ سال ۲ راجع به قطعنامه پیشنهادی
 ایران دائر بر غیر اتمی کردن خاورمیانه

۳- نماینده ایران در کنفرانس ژنو، آقای منوچهر فرقا ش ضمن فطقی در جلسه روز ۲۴ اردیبهشت
 کنفرانس از اینکه گسترش سلاحهای اتمی از تاریخ امضای قرارداد منع گسترش این سلاحها متوقف نشده
 است اظهار تأسف کرد. نماینده ایران همچنین پیشنهاد ایران را برای غیر اتمی کردن منطقه خاورمیانه
 مورد تاکید قرار داد - روزنامه رستاخیز شماره ۱۲ - ۱۳۵۴/۲/۲۵

۴- کیهان اینتر نشنال - مورخ ۱۴ مه ۱۹۷۵ (اردیبهشت ۵۴)

و با توجه به این نکته که برای ساختن يك بمب ۲۰ کیلوئی (یعنی بمبی که مشابه آن درهیر و شیمای بکار رفت) فقط ۸ کیلو پلوتونیم لازم است، موضوع قابل توجه و در عین حال نگران کننده میباشد.

د. مخالفت دولترین فرانسه و چین با تحقق بخشیدن به مقاصد اساسی پیمان نامبرده نیز نیل به نتیجه مثبت را آسان نمینماید.

ه. علاوه بر هند کشورهائی یافت میشوند که میتوانند دیر یا زود به ساختن سلاحهای هسته‌ای دست یابند مانند:

برزیل - اسپانیا - اسرائیل - افریقای جنوبی و مخاطرات ناشی از دست یافتن دو دولت اخیر به سلاح اتمی از آنجا که در دو منطقه انفجار آمیز خاور میانه و افریقا قرار گرفته‌اند امکان روز جنگ هسته‌ای را تشدید میکند.

و) این مشکل اساسی را نیز نمیتوان نادیده گرفت که مفاد پیمان نامبرده بین کشورهای که مجهز به سلاح هسته‌ای هستند و کشورهای که فاقد آن میباشد تبعیض قایل شده است. زیرا کشورهای دسته اول بدون هیچگونه رادع و مانعی میتوانند سلاح هسته‌ای خود را گسترش دهند و حتی اطلاعاتی بین خود مبادله نمایند کما اینکه بین ایالات متحده آمریکا و انگلستان این قبیل مبادلات انجام میگردد اما دسته دوم تمهید نموده‌اند که به هیچ وجه در مقام دست یافتن به مواد خام یا محصولات شکافتنی برای مقاصد غیر صلحجویانه بر نیایند - در عمل هم آژانس بین‌المللی نیروی هسته‌ای که مقر آن در وین است تنها دسته اخیر را مشمول نظارت و مراقبت قرار میدهد و به هیچ وجه نسبت به کشورهای دسته اول نظارتی ندارد. - تا ز این تدابیر تضمینی هم کافی بنظر نمیرسد.

ز) اشکال دیگری که در راه توفیق کنفرانس موجود میباشد این است که بسیاری از کشورها هنوز به این پیمان ملحق نشده‌اند و آزادی عمل خود را حفظ کرده‌اند.

با این ترتیب به این نتیجه میرسیم که مقررات پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای منعقد در سال ۱۹۶۸ برای مقابله با دشواریها و تنگناهای کافی بنظر نمیرسد، و بسیاری از مسائل سیاسی، نظامی و فنی طبعاً در گفتگوهای که در این کنفرانس میشود طرح خواهد گردید که برقراری تقاضای نسبت بدانها کار آسانی نیست. مع الوصف باید منتهای مجاهدت بعمل آید که این گفتگوها به نتیجه برسد. اگر مسابقات تسلیحات هسته‌ای به صورت کنونی دنبال شود گذشته از اینکه بر تشنجات بین‌المللی افزوده خواهد شد نتیجه مثبتی هم از گفتگوهای که طی چند هفته آینده در پیش است بدست نخواهد آمد.

برای اینکه مذاکرات به نتیجه برسد به نظر نگارنده چند نکته باید رعایت گردد:

۱- هم، نظور که دو دولت سوئد و کانادا که از طرفهای پیمان محسوب میشوند مکرر اعلام داشته‌اند باید کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و فاقد سلاح هسته‌ای تعهدات متعادل و متوازنی را بپذیرند (۱) کشورهای دارای سلاح هسته‌ای میبایستی محدودیت‌هایی را در جهت کاهش و سرانجام امحاء تدریجی زرادخانه‌های هسته‌ای خود بپذیرند و بدین ترتیب نشان دهند که نظری

ندارند که با انحصار دارا بودن سلاح های اتمی سلطه خود را بر دیگران تحمیل کنند. زیرا تنها کافی نیست که از تعداد کشورهای مجهز به سلاحهای هسته ای کاست: اگر تعداد کشورهای اتمی تغییر نکنند ولی میران زراد خانه های هسته ای آنها از نظر کمی و کیفی افزوده شود باز هم خطر بروز جنگ هسته ای افزایش خواهد یافت.

بنابراین باید در جهت کاهش سلاح های استراتژیک سوق الجیشی هسته ای مجاهدت بیشتر بکار رود.

۲- باید موجباتی فراهم کرد که فواید حاصله از تکنولوژی هسته ای در دسترس کلیه طرفهای این پیمان اعم از دولتی که مجهز به سلاح های هسته ای باشند یا نباشند برای استفاده صلح جویانه گذاشته شود.

۳- برای انقاد پیمان «منع آزمایشهای هسته ای جامع و کامل» که مکمل پیمان ۱۹۶۳ ناظر به «منع محدود آزمایش هسته ای» میباشد بیش از پیش مجاهدت گردد.

۴- مقررات مربوط به تضمین موثر جریان مواد خام و محصولات شکافتنی تعمیم یابد و اختیارات آژانس بین المللی اتمی واقع در وین گسترش پیدا کند (۱) بطوریکه شامل کشورهای مجهز به سلاحهای هسته ای ویا غیر آن گردد. البته این قبیل تضمینات نباید در عین حال در امر استفاده از نیروی هسته ای برای مقاصد صلحجویانه اختلالی ایجاد کند.

۵- باید موجباتی فراهم شود تا دولت هایی که تا کنون به این پیمان ملحق نشده اند اسناد تصویب الحاق خود را هر چه زودتر تسلیم نمایند.

با این ترتیب میتوان گفت توفیق این کنفرانس در تحقق بخشیدن با اهداف پیمان منع گسترش سلاحهای هسته ای موکول به همکاری و تفاهم صادقانه و صمیمانه کلیه کشورهای شرکت کننده در کنفرانس و سایر کشورهای دارای سلاح هسته ایست، و بدیهی است قدرت های بزرگ هسته ای مسئولیت مهمی را از این جهت بر عهده دارند.

(۱) آقای جیمز رستون در مقاله ای که در پیش از آن یاد شد اضافه میکند:

پیشرفتهای جدیدی در این زمینه بعمل آمده است از جمله وسائلی اختراع شده است که میتوان به آسانی بی برد آ یا محللهائی که در آن مواد شکافتنی تحت کلید و مهر سازمان بین المللی انرژی اتمی محفوظ نگاهداشته شده دست خورده است یا نه.

دستگاههای عکاسی خودکاری بکار برده میشود که از هرگونه دست خوردگی مواد شکافتنی عکس بر میدارد. دستگاههای مشابه دیگری در این زمینه کشف شده است. آقای ایکل متذکر شده است در هر صورت این وسایل در حکم دستگاههای اعلام خطر میباشد نه اینکه بتوان از طریق آنها مانع هرگونه دستبرد به مواد شکافتنی شد.

آقای ایکل این نکته را اضافه میکند جای ناسف است که این امر مهم که حل آن همکاری ملل جهان را ایجاد مینماید وقتی طرح گردیده است که تب ناسیونالیسم و بدگمانی بین کشورهای غربی تشدید شده است و اضافه میکند از آنجائیکه این مسئله مخاطراتی را در بر دارد امید می رود همان متوجه عواقب ناشی از آن شوند و برای پیدا کردن راه حلی سازنده با یکدیگر تبادل نظر و همکاری کنند.